

Projektipõhine teadusrahastus vajab alternatiive

Margus Lopp

Kui Albert Einstein töötaks praegu Eestis ja taotleks granti erirelatiivsusteooria loomiseks, ei kvalifitseeruks ta kindlasti ja jääks toetuseta. Sest tema h-indeks ehk bibliomeetriline indeks oli 0, tal ei olnud teadusgruppi ega töökohana isegi teadusasutust, temalt oli ilmunud ainult üks publikatsioon ja seegi teisel teemal – mingist arusaamatust valguse rõhust.

Miks siis praegune olukord teaduses selline on? Kas sellise rahastussüsteemiga on võimalik jõuda avastusteni? Projektipõhine rahastus eeldab, et taotleja kirjeldaks selgelt oodatavaid tulemusi, kogu teed nende saavutamiseks, nende mõju kogukonnale ja ühiskonnale jne. Selline projektipõhine käsitlus on teravas vastuolus teaduse põhiolomusega – milleks on uue teadmise loomine. Kuidas kirjeldada tulemusi, mida teadlane isegi veel ei tea? Kuidas kirjeldada teed teadmatuse juurde? Kuidas kirjeldada nende edasist mõju ühiskonnale? Projektipõhiselt peab kõik olema täpselt mõõdetud, iga detail vajab täpseid mõõdikuid. Ainult sellisel moel saab bürokraat asju täpselt hinnata, võrrelda ja nende üle otsustada! Siinkohal lausa õhkaks laulusõnadega: Oh mõõdikud, oh mõõdikud, need kasvand üle pea! Nad tarkust täis, nad tähtsust täis, neil miskit pole hea!

Eestis teadusraha jagavad institutsioonid juhinduvad rangelt põhjalikest ja täpsetest eeskirjadest. See tähendab, et ei ole võimalik rahastada projekte, kus eesmärk ja tee selleni ei ole täpselt defineeritud ning kirjeldatud. Mis viib selleni, et nutika teadlase ülesanne taotluse esitamisel on nende institutsioonide ülekavaldamine ja selliste asjade ennustamine ning kirjeldamine, mida keegi veel maailmas ei tea. Ja seda teha veel nii hästi, et pärast oleks võimalik ka rahuldaval kujul aru anda ja saadud tulemused lähtetaotluse konteksti paigutada. Meenub akadeemik Endel Lippmaa kunagine seletus oma tööde edukuse kohta: „Ma ei ole teinud kunagi seda teadust, milleks mulle raha anti“. See tähendab, et raha taotlemisel oli ta alati üks samm ees – ta taotles rahastust juba saadud tulemustele ja lõi uut teadust, mille tulemusi ta ise ka veel ei teadnud. See tundub ka tänapäeval edukatele teadlastele olema edasiviiv soovitus!

Projektide rahastamise kogudes osalevad olulisel määral ka teised teadlased, kes suudavad teaduslikku uudsust hinnata. See on väga hea, isegi kui arvestada Eesti väiksust ja teadlaste endi vahelist rivaliteeti. Ometi on projektide esituse viis algusest peale sügavalt bürokratiseeritud ja sisulise – teadusliku – eesmärgi osa on minimaalne. Teadlastest hindajatele on mõõdikud ja nende osakaal ette antud. Nii ei saa ka parimgi retsensent hiilgavat teaduslikku projekti kogusummas kõrgelt hinnata, kuna teaduse jaoks ebaolulised mõõdikud dikteerivad lõppotsuseni viiva tulemuse. Bürokraatia vohamise põhjendus on selge ja loogiline: maksumaksja tahab täpselt teada, milleks ja kuidas raha kulutatakse.

Ülikooli teadusel on lisaks otsesele uute teadmiste genereerimise eesmärgile veel ühiskonna jaoks sama tähtis ülesanne: haritud spetsialistide ja uute teadlaste taastootmine. Selle tulemusena tekivad teaduse tegemise kõrvalproduktina «tasuta» uued haritud ja võimekad töötajad nii ülikoolidele kui ettevõtetele. Ilma teaduspõhise kõrghariduseta ei suudaks me varsti mitte üksnes uusi tehnoloogiaid luua, vaid ka mujal loodud tehnoloogiaid rakendada. Seepärast toob iga teadusesse investeeritud euro tagasi palju rohkem. Meie väike ühiskond ei saa edukana areneda ilma teaduseta ja sellega seotult ilma uute spetsialistide

TEADLASE PILGU

koolituseta. Kui ülikoolidest kaoks teadus, langeks sellega koos uute spetsialistide koolitamise tase ja kogu riigi konkurentsivõime.

Teaduse tulemuslikkuse üheks eelduseks on rahastusallikate paljususe ja mitmekesisus. Positiivne on see, et meil on Haridus- ja Teadusministeeriumi haldusalas Eesti Teadusagentuur ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi haldusalas Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutus oma programmidega nagu RUP jt, mis on otseselt suunatud rakendusuuringutele ja innovatsioonile. Kuigi need teaduse instrumendid kannatavad väga tugevalt eeltoodud bürokratlike takistuste ja puuduste käes, on tegu väga vajalike ja edasiviivate ning kasulike ettevõtmistega.

Siiski leian ma, et uute innovaatiliste teemade ja vastloodud ettevõtete alustamise toetuseks oleks Eestis veel vaja ka heategevuslikke erafonde, millest hiljuti rääkis Eesti Teaduste Akadeemia üldkogu aastakoosolekul president Mart Saarma. Samuti tuleks luua ülikoolidele võimekus rahastada mõnda perspektiivset ja uuenduslikku teemat oma vahenditest. Finantseerimise mitmekesistumine on edasise arengu ja innovatsiooni üks allikas.

[Ilmunud ajalehes Postimees 3. mail 2025](#)